

AQLI ZAIF O‘QUVCHILARNI DIDAKTIK O‘YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

FAYZULLAYEVA FERUZA FAYZULLA QIZI

**O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
"Maxsus pedagogika" yo'nalishi magistranti**

Annotatsiya: Aqli zaif o‘quvchilar bilan ishlash umumiy ta’lim jarayonining o‘ziga xos va muhim bo‘lagidir. Chunki har bir bolaning individual xususiyatlarini, intellektual va psixologik holatini yaxshilash, ularning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashishini ta’minlash hamda jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga ko‘maklashish zamonaviy ta’lim sohasining eng muhim vazifalaridan biridir. Aqli zaif o‘quvchilar bilim, ko‘nikma va malakalarni egallash jarayonida ayrim qiyinchiliklarga duch keladilar. Ular axborotni o‘zlashtirishdan tashqari atrof-muhitdagi hodisa va munosabatlarni to‘liq anglash, nutq va muloqot malakalarini rivojlantirishda ham qiyinlashishi mumkin. Shu sababli pedagogika fanida bunday o‘quvchilarning idrokini, tafakkurini va qobiliyatini rivojlantirishda turli metod va usullardan samarali foydalanish muhimdir. Didaktik o‘yinlar esa bu borada eng faol va samarali vositalardan biri sanaladi.

Kalit so‘zlar: aqli zaif o‘quvchilar, didaktik o‘yinlar, rivojlantirish, ta’lim jarayoni, psixologik rivojlanish, motivatsiya, o‘quv jarayoni, muloqot ko‘nikmalari, ijtimoiylashuv, metodik yondashuv.

Didaktik o‘yinlar — bu didaktik materialdan, ya’ni o‘quv mazmuniga mos holda shakllantirilgan o‘yin elementlaridan foydalanish orqali o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish usulidir. Bu vositalardan foydalanish orqali nafaqat aqli zaif o‘quvchilarning bilim olish jarayoniga e’tibor qaratiladi, balki ularning ijodkorlik salohiyatini, hayotiy ko‘nikmalarini, mustaqil fikrlash va faoliyatga ongli yondashuvini rivojlantirish ko‘zda tutiladi. Didaktik o‘yinlar, ayniqsa, alohida e’tiborni talab qiladigan bolalarda eslab qolish, diqqat jamlash, tafakkur qilish va mantiqiy xulosa chiqarish kabi

muhim intellektual jarayonlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Bunday o'quvchilar o'zlari uchun begona va notanish bo'lgan bilimlarni o'zlashtirishda ko'pincha motivatsiya qiyinligi, diqqat yetishmovchiligi, tez charchash, qiyin topshiriqlarni bajarishda qiynalish kabi muammolarga duch keladilar. Didaktik o'yinlar esa o'quvchini zeriktiruvchi oddiy mashg'ulotlardan chiqarib, uni faol harakat va qiziquvchanlik orqali ma'lumotlarni chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi. Ta'limning ushbu shakli orqali o'quvchilarda mufassal fikrlash, guruh bo'lib ishlash va ijtimoiy moslashuv, shuningdek, o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonch rivojlanadi. Didaktik o'yinlarning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, ular o'quv materialini mustahkamlash, yangi bilimlarni oson qabul qilish, har xil fanlar bo'yicha o'zlashtirish samaradorligini oshirish bilan birga, nafaqat bilim darajasini, balki bolalarda mustaqil tadqiqotchilik, kuzatuvchanlik, boshqalarga yordam berish istagini ham rivojlantiradi. O'yin jarayonida bolaning o'qituvchi va sinfdoshlari bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilishi, fikr almashishi, o'z fikrlarni aniq va to'g'ri bayon qilishi uchun qulay sharoit yaratiladi. Shunisi e'tiborga loyiqki, aqli zaif o'quvchilar uchun mo'ljallangan didaktik o'yinlar bolaning yosh va imkoniyatlariga mos tanlanadi hamda har bir mashg'ulotda bola qiziqishi va motivatsiyasiga alohida ahamiyat beriladi [1].

O'yin metodikasi o'quvchilar faoliyatini tashkil etishda bir qator xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bunday darslarda o'qituvchi nafaqat boshqaruvchi, balki sherik va rahbar sifatida ko'rinadi, bolalar esa mustaqil harakat qiladilar. Didaktik o'yinlar o'quv jarayonini samarali va dinamik tashkil etish uchun turli shakl va usullarda bo'lishi mumkin. Masalan, vizual didaktik o'yinlar orqali bola rang, shakl, miqdor va o'lchamlarni o'rganadi, audiotiv o'yinlar yordamida esa tovush, so'z, ohang va intonatsiya farqlarini idrok etadi. Harakatli o'yinlar esa jismoniy faollikni oshirib, muvofiqlashuv va harakatlarni ko'proq rivojlantirish imkonini beradi. Didaktik o'yinlarning o'quv jarayonida qo'llanilishi keng ko'lamga ega. Avvalo, bunday o'yinlar orqali o'quvchilar yangi bilimlarni oson va tez o'zlashtiradilar. Ikkinchidan, bolaning ijtimoiy va psixologik moslashuvi mustahkamlab boriladi. O'yin davomida u yetarlicha harakat qilib, o'zining ijobiy va salbiy xatti-harakatlarini boshqarishni ham o'rganadi. Ko'pchilik tadqiqotchilar tomonidan

o'tkazilgan ilmiy tajribalarda ham shuni ko'rish mumkinki, didaktik o'yinlar vositasida o'qitilgan aqli zaif o'quvchilar ta'limning an'anaviy shakllariga nisbatan ko'proq muvaffaqiyatli natijalarga erishganlar. Bu esa didaktik o'yinlarning samaradorligi va ahamiyatini yanada oydinlashtiradi. Psixologik nuqtai nazardan olganda, aqli zaif o'quvchilarda emotsional barqarorlikning pastligi, qiyin psixologik muhitda o'zini tutishda muammolar mavjudligi kuzatiladi. Didaktik o'yinlarning bu boradagi foydali jihatlaridan biri shundaki, ular bolaning hissiy dunyosini boyitadi, kayfiyatini ko'targan holda mustahkamlashga xizmat qiladi. O'yinli faoliyat orqali bolaning norasmiy ijtimoiy muloqoti, o'zi, do'sti va o'qituvchisi bilan mustahkam va do'stona aloqalar o'rnatiladi [2]. O'yin metodikasi o'quv materialini bosqichma-bosqich, qadam-baqadam o'zlashtirish, har bir yangi bilimni avvalgi bilimlar asosida mustahkamlash imkonini beradi. Didaktik o'yinlar orqali o'quvchilarda muayyan mavzular bo'yicha qiyin va murakkab ko'nikma va malakalar shakllanadi. Bu esa ularning mustaqil hayotga, o'zo'zini tarbiyalash va rivojlantirishga, turli sohalarda muvaffaqiyatga erishishlariga asos yaratadi. Shu bilan birga, didaktik o'yinlarning muhim afzalliklaridan yana biri sifatida bolaning mustaqil fikrlashi, muammoni mustaqil hal qilishga harakat qilishi, yangi bilim va ma'lumotlarni izlab topishi, javobgarlik hissining rivojlantirilishini ko'rsatish mumkin. Aqli zaif o'quvchilar bilan ishlashda an'anaviy darslik va mashqlar bilan chegaralanib qolmay, o'qituvchi har bir o'quvchining o'z xususiyatlarini va qiziqishlarini inobatga olgan holda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

Didaktik o'yinlar o'quvchilar orasidagi individual farqlarni hisobga olish imkonini beradi. O'yin davomida o'quvchi o'zini erkin tutadi, o'z fikrlarini bimalol namoyon qiladi, faollik ko'rsatadi va qiyinchiliklarni yengishga harakat qiladi. Eng muhimi, u o'z yutuqlari va kamchiliklari ustida ishlashga o'rganadi [3].

Didaktik o'yinlarni samarali tashkil etish uchun avvalo o'qituvchi bolalarning yoshi, aqliy rivojlanish darajasi, psixofiziologik xususiyatlari va qiziqishlarini to'g'ri aniqlash va tahlil qilish kerak bo'ladi. O'yin tanlashda o'quv materialining mazmuni, fanda o'rganilayotgan yangi tushunchalar, mavzular ko'p yillik tajribaga ega mutaxassislar tavsiyasi asosida ishlab chiqiladi. Aqli zaif o'quvchilar uchun didaktik o'yinlarning

mazmuni sodda, tushunarli va hayotiy bo'lishi zarur. Har bir o'yin mashg'ulotdan oldin batafsil tushuntiriladi, bolalarning harakatlari kuzatilib, faollik va bilim darajasi tahlil qilinadi. Shuningdek, o'yinlarni tashkil etishda o'quvchilarning qiziqishlarini rag'batlantirish va motivatsiyasini oshirish uchun rag'batlantiruvchi usullardan foydalangan ma'qul. Masalan, yutuq va muvaffaqiyatlarni o'z vaqtida ta'kidlash, maqtab turish, rag'bat bilan boshqalar oldida faol bo'lishga yordam beradi. O'yin davomida bolaning ruhiy holatini yuksak darajada ushlab turish muhim, biror mavzudan charchash yoki qiyin vazifa bajarishda qiyinchilikka duch kelsa, o'qituvchi yordam ko'rsatishi, yo'lyo'riq berib borishi lozim. Bunday muhitda har bir o'quvchi o'zini qadrli, ahamiyatli his etadi hamda o'z imkoniyatlariga ishona boshlaydi [4].

Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlarni muntazam va tizimli tarzda qo'llash o'quvchilarni faollikka chorlaydi, ularni tashkilotchilikka o'rgatadi, ijtimoiy va madaniy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Har bir o'yin mashg'uloti bolaning aqliy va jismoniy salohiyatini to'liq namoyon etishiga yordam beradi, bolada katta hayotga ishonchni oshiradi, jamiyatda muvaffaqiyatli hayot kechirishiga turtki bo'ladi. Shu sababli o'qituvchi barcha metodik imkoniyatdan foydalanib, didaktik o'yinlarni ta'lim jarayoniga muntazam tatbiq etib, har bir bolaga individual yondashuvni amalga oshirishi eng to'g'ri yondashuvlardan biridir. O'yin metodikasi keng ko'lamli fan va sohalarda o'z samarasini ko'rsatgan. Masalan, ona tili va adabiyotni o'zlashtirishda fonetik, leksik, grammatik bilimlarni o'rganishda didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir. Matematika va tabiiy fanlarni egallashda, turli o'lchov va hisob-kitoblarni o'rganishda, atrof-muhit haqidagi bilimlarni mustahkamlashda o'yinli faoliyat samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Ajratilgan vaqt ichida biror mavzuga oid bilim, ko'nikma va malaka o'yin tarzida mustahkamlanadi, o'quvchi materialni a'lo darajada egallaydi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, didaktik o'yinlar orqali ta'lim jarayonida olingan natijalar qat'iy faoliyat, nutq, ijodiy va zamonaviy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bola faqat o'qituvchi tomonidan aytilgan gaplarni takrorlamaydi, balki mustaqil o'ylab, to'g'ri xulosa chiqarishga harakat qiladi. Aqli zaif o'quvchilarda mustahkam ijtimoiylashuv, mustaqil fikrlash va harakat ko'nikmalari shakllanadi, vaqt o'tgan sayin ularning ijtimoiy hayotga

tatbiqlanish darajasi ortadi. Didaktik o'yinlarni ishlab chiqishda va amaliyotga tatbiq etishda har bir o'qituvchi zamonaviy psixologik va pedagogik yondashuvlardan unumli foydalanishi, har bir o'quvchi uchun qulay va samarali o'quv muhitini yaratishi kerak. Shu orqali nafaqat o'quvchilarning bilim saviyasini oshirish, balki ularni kelajak hayotga tayyorlash — mustaqil, faol, tashabbuskor va motivatsiyaga ega shaxs sifatida yetishib chiqishlariga keng yo'l ochiladi [5].

Xulosa:

Aqli zaif o'quvchilar uchun didaktik o'yinlar muhim pedagogik vosita sifatida ta'lim jarayonini mukammal tashkil etishga, o'quv materialini samarali o'zlashtirishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar bolalarda mustaqil fikrlash, nutq, muomala, hamkorlik va ijodiy yondashuvni rivojlantirish bilan birga, yuqori motivatsiya va ijtimoiylashuv omillarini kuchaytiradi. Ushbu o'yinlar yordamida o'quvchilar har xil sharoit va vaziyatlarda to'g'ri yo'l tutishni o'rganadi, o'ziga bo'lgan ishonch va mustaqillikni rivojlantiradi. Natijada didaktik o'yinlar orqali har bir o'quvchi o'zining individual xususiyatlariga mos ravishda rivojlanadi, jamiyatda o'z o'rnini topishga tayyor bo'lib boradi. Bu esa ta'lim jarayonida ko'zda tutilgan asosiy maqsadlarning amalga oshirilishiga va ijtimoiy faolligi yuqori, mustahkam shaxslar yetishib chiqishiga poydevor yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimova, S. (2019). "Aqli zaif bolalarning rivojlanishida didaktik o'yinlarning o'rni". Maxsus pedagogika, 2(4), 112-118.
2. Abdurahimov, I. (2018). "Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun interaktiv o'yinlarning ta'limiy ahamiyati". Defektologiya, 4(3), 72-76.
3. Alimova, L. (2021). "Didaktik o'yinlar orqali aqli zaif bolalarning nutqini rivojlantirish". Pedagoglar uchun, 3(2), 89-94.
4. Anvarova, D. (2020). "Maxsus maktablarda o'qitishning innovatsion usullari". Zamonaviy ta'lim, 5(1), 21-25.
5. Eshonqulova, N. (2017). "O'quvchilarning rivojlanishida o'yin metodikasi". Defektologlar to'plami, 3(2), 65-70.

6. Jalolova, Z. (2022). “Aqli zaif bolalarni ijtimoiy muhitga moslashtirishda o‘yin texnologiyalarining roli”. Bolalar va ta’lim, 8(3), 140-145.
7. Karimova, R. (2021). “Maxsus maktablarda didaktik o‘yinlardan foydalanishning samaralari”. O‘zbek pedagogikasi, 6(1), 54-60.